

Užsienio reikalų ministerijos užsakytos „Lietuvos istorijos“ (Vilnius; lietuvių kalba - 2012, anglų kalba - 2013) recenzija

Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos (ES) Tarybai proga Lietuvos užsienio reikalų ministerija (URM) užsakė, finansavo ir išleido keturių Lietuvos istorikų knygą „Lietuvos istorija“. URM pranešė, kad ši knyga skiriama užsienio diplomatams, politikams, valdininkams ir visiems, kurie domisi Lietuvos istorija. Knyga išversta į šešias kalbas: anglų, vokiečių, prancūzų, ispanų, rusų ir lenkų. Siekiant pristatyti Lietuvą visam pasauliui, šių vertimų egzemplioriai buvo išsiuntinėti Lietuvos ambasadoms ir konsulatams išplatinti.

Po trumpos baltų genčių priešistorinių pėdsakų apžvalgos knyga aptaria Lietuvos politinę, ekonominę ir kultūrinę raidą nuo Mindaugo laikų ligi pat Lietuvos dabartinės narystės Europos Sąjungoje ir NATO. Knygoje apie Lietuvą pateikiama daug vertingų žinių, kurių svetimšalis kitur nelabai rastų, tačiau knygoje yra tiek rimtų klaidų bei trūkumų, kad URM ruošiasi išleisti naują, pataisytą laidą.

Tačiau, kadangi šios pirmos laidos tiražas jau išplatintas ir bus toliau skaitomas, yra naudinga aptarti bent svarbiausias klaidas, kad skaitytojas suprastų, jog į knygą reikia žvelgti atsargiai. Anglų kalba pasaulyje yra tapusi beveik tarptautine, ir ši recenzija taikoma angliškajai laidai, tačiau komentarai apie knygos turinį tinka ir kitų kalbų vertimams, nes visi vertimai padaryti iš to paties lietuviško teksto.

* * *

Apibūdindami sovietinę 50 metų trukusią okupaciją, autoriai teigia, kad „1944 m. vasarą sovietų karinės pajėgos išvadavo Lietuvą iš nacių Vokietijos“. Teisybė yra visiškai priešinga, nes sovietų raudonasis teroras tikrai pakeitė vokiečių rudąjį terorą. Pagalvokime – kai kalėjimo sargų ir budelių nakties pamaina pakeičia dienos pamainą, ar kaliniai tampa laisvi?

Toliau rašo, kad 50-ies metų Sovietų Sąjungos okupacija praturtino lietuvius, nes lietuviai „galėjo tiesiogiai naudotis didžios rusų kultūros pasiekimais“, nurodo, kad sovietų okupacijoje Lietuvos ekonomikos lygis buvo geresnis negu okupuotų kaimynių Latvijos ir Estijos ir kad sovietai pastatė gerą kelių sistemą Lietuvoje.

Tokie tariamų sovietinių pasiekimų pagyrimai neturi jokio pagrindo. Per dvidešimt metų tarp dviejų Pasaulinių karų, nors dar slegiama daugiau nei šimto metų carinės Rusijos priespaudos ir išnaudojimo palikimo, Lietuvos valdžia ir visuomenė buvo atsigręžusios į Vakarų Europą. Jeigu Lietuva toliau būtų likusi nepriklausoma valstybe, būtų kaip ir kitos Vakarų Europos šalys pralenkusi viską, ką Sovietų Sąjunga pajėgė savo gyventojams sukurti.

Sovietų okupacija atnešė ne gerovę ar pasiekimus, bet tik skurdą – dvasinį, kultūrinį ir ekonominį. Kai lietuvis istorikas, kurio šalis 50 metų kentė sovietinę okupaciją ir priespaudą, giria Lietuvai atneštas sovietines „geroves“, skamba taip, tarsi tremtiniai, vežami gyvuliniais vagonais į Sibirą, paskui rašytų laiškus Stalinui, girdami jo geležinkelio sistemos efektyvumą. Sovietų atneštos „gerovės“ gyrimas skamba tarsi sovietinės propagandos pamfleto ištrauka ir neturėtų rasti vietos rimtoje istorijos knygoje.

Tęsdama savo netikėtą žvilgsnį į sovietų okupaciją, knyga toliau teigia, kad Lietuva nutarė nespriešinti kariniu būdu ir priimti sovietų 1940 m. birželio 14 d. ultimatumą, nes priešindamasi sovietams Lietuva būtų tapusi ir Anglijos, ir Prancūzijos priešu, kas būtų Lietuvai brangiai kainavę po karo.

Tačiau tas teiginys nė kiek neatitinka faktų. Tuo metu pagal Molotovo-Ribbentropo paktą su nacių Vokietija sovietai kartu su ja užpuolė ir okupavo Lenkiją, kuri tada buvo Anglijos ir Prancūzijos sąjungininkė. Taigi bet koku būdu pasipriešinusi sovietams, Lietuva būtų stojusi ne prieš, bet su Anglija ir Prancūzija.

Lenkijos 1920 m. įvykdyta Vilniaus krašto okupacija ir aneksija dar ir dabar skaudžiai atsiliepia Lietuvos ir Lenkijos santykiams. Bet knygoje paprasčiausiai rašoma, kad Lenkija 1922 metais suruošė Vilniaus krašte rinkimus, per kuriuos buvo nutarta prisijungti prie Lenkijos.

Teisybė yra ta, kad 1920 metais Lenkija sulaužė tik prieš kelias dienas pasirašytą Suvalkų sutartį su Lietuva ir karine jėga užgrobė Vilniaus kraštą. Paskui, 1922 metais, tame kariniu būdu okupuotame krašte Lenkija surengė „rinkimus“, kuriuos panaudojo formaliai prijungdama Vilniaus kraštą prie Lenkijos. Knygoje visiškai nutylėta, kad Tautų Sąjungos karinė komisija, kuri stebėjo tuos „rinkimus“, oficialiai pareiškė, kad tie rinkimai buvo Lenkijos okupacinės valdžios šališkai įvykdyti, ir jų negalima laikyti to krašto gyventojų tikrosios valios išreiškimu. Vadinasi tie knygoje pristatomi „rinkimai“ buvo tarptautinės komisijos oficialiai pripažinti apgaule.

Knygoje yra daug kitų klaidų ir nutylėjimų. Toliau – tik keletas pavyzdžių: Lietuvos ir Sovietų Sąjungos 1939 m. spalio 10 d. „tarpusavio pagalbos“ sutartis, kuri leido sovietams įvesti savo kariuomenę į Lietuvą, buvo pasirašyta ne Vilniuje, kaip knygoje rašoma, bet Maskvoje. Vadinamoji Raudonosios Armijos 16-toji lietuvių šaulių divizija nesikovė nei Rytprūsiuose, nei Berlyne. Netiesa, kad 1939 metais sovietų ir vokiečių kare prieš Lenkiją Vilniaus kraštas skaudžiai nukentėjo – didesnių mūšių ten visiškai nebuvo, ir tas kraštas beveik visai nenukentėjo. Ne visi valdovai po Mindaugo derėjosi dėl krikšto, ypač Traidenis gynė Lietuvos pagonybę. Gediminas nei krikštijosi, nei įsteigė katalikų arkivyskupiją.

Klaidingų faktų ir nuostabių išvadų knygoje netrūksta. Bet knygos vertimas į anglų kalbą dar padaugina ir paryškina tuos trūkumus. Vertėjas ne tik daug kur parinko netinkamus žodžius, bet ir vertė pažodžiui, visiškai nesuprasdamas idiomatinių anglų kalbos savitumų. Kai kurie sakiniai ir paragrafai suklijuoti lyg bemoksliai ir beraščiai ir apskritai yra mažai suprantami.

Knyga, skirta svetimšaliams, visiškai nepritaikyta svetimšaliui skaitytojui. Vardai, vietovės ir įvykiai, kurie pasaulyje apskritai nėra žinomi, dažnai minimi be jokio paaiškinimo, kas jie yra ir kokia jų reikšmė. Pvz.: „*Tačiau jei yra Mindaugo Lietuva, tai gal būta ir, tarkim, „Živinbudo“ ar „Dausprungo“ Lietuvos?*“ Amerikiečiui, prancūzui ar kitam svetimtaučiai toks sakinytis yra visiškai nesąmonė, nes tai pirmas ir paskutinis kartas, kai tie du vardai minimi be jokio konteksto ar paaiškinimo, kas jie yra – ar tai žmonės, ar vietovės, ar įvykiai – ir kuo jie nusipelnė, kad čia paminėti?

Autoriai per dažnai mini ar gilina į tokias smulkmenas, kurios svetimtaučiai nei įdomios, nei suprantamos. Ar svetimtaučiai, tikriausiai pirmą kartą skaitančiam Lietuvos istoriją, iš viso įdomūs spėliojimai – ne istoriniai faktai, bet spėliojimai – apie tai, kas gal būta, gal nebūta. Arba, pvz.: „*Intriguojantis klausimas – kur Rytų Europoje atsirado javų degtinė?*“ Taigi amerikiečiai turbūt naktimis nemiega, nežinodami, kaip išnarplioti šį Lietuvos istorijai itin svarbų klausimą. Bet knygos įvade paaiškinta, kad Lietuva yra ne Rytų, bet Vidurio Europos kraštas. Tai kuo čia apskritai dėta ta Rytų Europa?

Knygų ir raštų apie Lietuvos istoriją Vakaruose yra nedaug. Lietuva dažniausiai minima tik trumpai, prabėgomis, vienur kitur išnašose. Ir dėl to, kad retas Vakarų istorikas moka lietuviškai, istorinės žinios apie Lietuvą daugiausia semiamos iš mūsų kaimynų rusų, lenkų ir vokiečių šaltinių. Bet didžiumą Lietuvos istorijos nuo trylikto ligi dvidešimto šimtmečių sudaro šių didesnių mūsų kaimynų agresijos, okupacijos bei konfliktai su jais. Todėl remtis tikrai kaimynų šaltiniais reikėtų, tarkime, Izraelio istoriją rašyti vien iš arabų perspektyvos. Tai aiškiai matome dabartinės Rusijos žygiuose užtušuoti stalininės santvarkos Lietuvoje ir kitur įvykdytus nusikaltimus.

Todėl Lietuvos istorija, užrašyta pačių lietuvių, turėtų ne tik išplėsti eilinio skaitytojo akiratį, bet ir pateikti istorikams dar vieną įrankį, kuriuo būtų galima narplioti skirtingas istorijos perspektyvas ir išvengti šališkumų – tiek sąmoningų, tiek atsitiktinių.

Bet dėl knygoje esančių klaidų ir kitų trūkumų negalima leidiniu visiškai pasitikėti, nepatikrinus jo teiginių kituose šaltiniuose. Tai yra apgailėtina, nes ši knyga galėjo užpildyti svarbią Lietuvos istoriografijos Vakaruose spragą. Tikėkime, kad Lietuvos užsienio reikalų ministerija sėkmingai įvykdys savo planus pataisyti šios knygos trūkumus ir kad bus išleista ne tik pataisyta lietuviškoji laida, bet ir visi šeši jos vertimai.

Donatas Januta